

ЗАГАЛЬНОРОСІЙСЬКА КАДЕТСЬКА ПРЕСА ЯК ДЖЕРЕЛО ЗІСТОРІЇ УКРАЇНИ (1917 р.)

Важливим джерелом з історії України революційної доби є загальноросійська преса. Всебічне вивчення політичних подій 1917 року в тій частині України, яка входила до складу Російської держави, неможливе без аналізу цього кола джерел. Російські періодичні видання широко поширювались в Україні, мали вплив на значну частину українського суспільства, виступали активним фактором громадсько-політичного життя. Дослідження газет різних політичних сил дозволяє відновити справжню картину політичної боротьби, побачити весь багатомірний політичний процес, дослідити різноманітні засоби формування системи політичних та громадських цінностей.

Серед загальноросійської преси цього періоду важливе місце посідала періодика партії конституційних демократів і, в першу чергу, центральний орган кадетів – газета “Речь”. Після Лютневої демократичної революції основні політичні сили і їх преса мали, згідно з термінологією даного періоду, буржуазно-ліберальне або соціалістичне забарвлення. Флагманом буржуазно-ліберальної преси була газета “Речь”. Вона була заснована в Петербурзі в лютому 1906 р. і виходила до 26 жовтня (за старим стилем) 1917 року. Пізніше це видання виходило під назвами “Наша речь”, “Свободная речь”, “Век”, “Новая речь”, “Наш век” до серпня 1918 року. Фактичними редакторами газети були П.М.Мілюков та член центрального комітету партії І.В.Гессен. В 1917 році обов’язки редактора газети виконував І.І.Іванов, про що офіційно повідомлялося в газеті. Серед активних співробітників і публіцистів “Речи” були М.М.Винавер, Є.Дмитрієв,

М.Каресєв, О.Ростиславов та ін. Основними рубриками газети були: “Від Тимчасового уряду”, “Відомості за день”, “Іноземні весті”, “Війна”, “Преса”, “По Росії”, “Хроніка” та ін.

Газета “Речь” широко поширювалась в Україні. Її розповсюдження набрало після Лютневої революції особливого розмаху, коли на засідання ЦК партії кадетів від 10-13 березня було прийнято рішення про “поширення ідей партії на суспільство”.¹ В розповсюдженні періодичних видань, що підтримували Тимчасовий уряд, велику допомогу подавав Всеросійський земський союз та Всеросійський союз міст, які мали свою мережу і в Україні. Тираж центрального органу конституційних демократів сягав 40 тис. примірників.²

Після повалення царизму газета “Речь” зразу заявила про підтримку політики Тимчасового уряду. Згадуючи 1917 рік, лідер кадетів П.Мілюков писав: “... двічі за день я брав участь в засіданнях міністрів, які відвідував акуратно, а серед дня ще знаходив час заходити в редакцію “Речи”, щоб повідомити співробітників про найважливіші новини дня і домовитись про проведення нашої точки зору”.³

Особливий інтерес на сторінках газети “Речь” викликає українське питання, поскільки ця проблема ще не знайшла висвітлення в науковій літературі. Враховуючи те, що розвиток національно-визвольного руху може зашкодити реалізації політики Тимчасового уряду, “Речь” закликала “готувати не атмосферу поразки, а атмосферу перемоги”.⁴ На протязі 1917 року Центральний друкований орган кадетів систематично аналізує суспільно-політичні та військові процеси в Україні, дає оцінку провідним українським політикам, відстоює своє розуміння національного питання. З іншого боку, в Україні чутливо реагували на політику міністра закордонних справ П.Мілюкова та позицію його друкованого органу. Різке обурення в Україні викликала нота Мілюкова від 18 квітня 1917 р., де підкреслювалась готовність Тимчасового уряду довести війну до переможного кінця. Відбулися демонстрації протесту в Києві, Харкові та інших містах. Протести в Росії та Україні привели до відставки П.Мілюкова і створення першого коаліційного уряду з соціалістами. Проте в Україні, за спостереженнями Володимира Винниченка, “така політика ... заспокоєння в широкі маси не внесла, бо під лозунгами оборони і миру “без анексій і контрибуцій” тяглася і далі та сама війна, проводилось далі нищення краю, людей і революції”.⁵

Оцінюючи газету “Речь” як історичне джерело з українського питання необхідно звернути увагу на структуру газети і склад матеріалу. В “Речі”, як і в кожному партійному виданні, знаходяться дві групи матеріалів: офіційні документи (рішення партійних з’їздів, резолюції місцевих комітетів партії, звернення до народу і т.п.) і матеріали, які відображають суб’єктивну точку зору політиків і публіцистів. Серед газетних матеріалів значне місце займають листи і кореспонденції. По них можна визначити зв’язок

друкованого органу з українськими регіонами, політичні симпатії дописувачів, настрої в різних шарах суспільства. Серед авторів публікацій в газеті “Речь” чимало жителів Києва, Одеси, Катеринослава, Херсона та інших міст України. Досліднику необхідно враховувати політичну фізіономію кадетської газети і тенденційний відбір матеріалів для друку.

Відслідковуючи військово-політичні процеси в Україні, “Речь” з обуренням коментувала факти створення єдиних військових організацій, що об’єднували солдат і офіцерів українського походження.⁶ З іншого боку, подаючи інформацію про чергове міроприємство Союзу георгієвських кавалерів в Одесі, газета з підкресленим задоволенням повідомляла, що воно закінчилося “виразною демонстрацією довіри Тимчасовому уряду”.⁷ Предметом постійної уваги кадетської преси була ситуація на Чорноморському флоті. Так, оцінюючи стан особового складу флоту навесні 1917 року, “Речь” констатувала піднесення бойового духу на суднах флоту.⁸ В даному випадку відомості цього джерела слід порівнювати з телеграмами та донесеннями, які йшли в Петроград з України. Зокрема, в донесенні командуючого Чорноморським флотом О.Колчака від 12 травня йшлося, навпаки, про падіння “дисципліни і порядку” на флоті.⁹ Таким чином, дослідник, порівнюючи різні типи джерел, може встановити реальний стан речей і чіткіше визначити політичну функцію друкованого органу.

Слід враховувати і наявність розходжень між ЦК партії і представниками кадетів в Україні. Так, 8 травня 1917 р. відкрився VIII з’їзд конституційних демократів, на якому національна політика партійного керівництва була піддана критиці з боку українських кадетів-підприємців. Центральному комітету партії довелося вносити в програму серйозні зміни. Було прийнято рішення про надання автономних прав в питаннях господарського, Культурного життя губернським органам самоврядування, але при збереженні за центральною владою права контролювати діяльність цих органів, аж до відмінення їх постанов. Делегати з України М.Могилянський, Я.Імшенецький, П.Бутенко виступили проти цих обмежень.¹⁰ І хоча керівництво партії рідко враховувало позицію українських кадетів кадетська преса ще більше уваги приділяла ситуації в Україні.

Газета “Речь” може слугувати джерелом до вивчення питання про відношення кадетів щодо політики Центральної Ради. Ухваленню I Універсалу Центральної Ради, який проголосив автономію України, кадетська “Речь” присвятила передову статтю. В ній говорилося, що I Універсал “ще одна ланка німецького плану розвалу Росії”. При цьому газета із прямим залякуванням писала: “Треба визначити, що українці ведуть погані жарти з Росією”¹¹ Подібна позиція кадетів стала, як відомо, однією з основних причин розриву урядової коаліції і виходу кадетів зі

складу Тимчасового уряду. Таку позицію хорошо ілюструє стаття кадетському тижневику “Русская свобода” під назвою “До української питання”. Автор цієї статті пише: “Хіба ми можемо чекати склавши руки коли більшовики націоналізму – “самостійники” ведуть жорстоке переслідування росіян, коли йде руйнівна робота з боку Української Ради”.

Після антиурядового повстання в Петрограді в липні 1917р. відбулося перегрунтування політичних сил, яке привело до посилення розсоціалістичних партій та їх преси. Кадетська “Речь” зайняла відверт антиреволюційну позицію, підтримуючи всі антидемократичні заходи країни. З липня 1917р. в газеті була створена постійна рубрика “Українських рух”. Серед матеріалів, що ми знаходимо під цією рубрикою особливи інтерес викликають резолюції місцевих комітетів кадетів, розташованих в Україні. Слід підкреслити, що ці документи свідчать, що українські кадети не схвалювали відверто шовіністичну позицію центрального керівництва. Наприклад, в матеріалі від 9 липня повідомлялось, що Полтавський комітет партії народної свободи, в принципі, визнає право України на автономію хоча і “вважає відокремлення України від Росії згубним”.¹³

В серпні-вересні редколегія газети “Речь” посилює увагу до військово-політичних подій в Україні. Статті під заголовками “Українські справи”, “Українські труднощі”, “Плани українців” тощо отримують постійну прописку на шпальтах газети. Критикуючи військову політику Центральної Ради, флагами кадетської преси зауважував: “Наміри створити українські полки під час війни, не рахуючись ні з чим, вже дає свої сумні наслідки. Криваві сутички між солдатами українського полку і кірасирами є багатозначущим симптомом ... це зіткнення зв'язане із суперечностями в армії, які створюються виділенням українців з загальнодержавних військових частин”.¹⁴ Слід зазначити, що таке зіткнення дійсно мало місце. В зв'язку з цим була створена військово-слідча комісія, призначена командуючим Південно-Західним фронтом і при участі представників Центральної Ради. Однак, окремі факти непорозуміння між українськими солдатами і представниками привілейованих частин Тимчасового уряду використовувались кадетською пресою для того, щоб скомпрометувати сам національно-визвольний рух в армії. Михайло Грушевський з цього приводу писав, що “антиукраїнська агітація, брехлива і неперебірлива, велася в антиреволюційній пресі далі і, на жаль, захоплювала хвилями і пресу революційну, яка теж допускала різкі і нетактовні випадки на українську адресу”.¹⁵

Після поразки корніловського військового пугачу сторінки кадетської преси наповнюються матеріалами різної аналогічної тональності: від удавано-оптимістичних до глибоко песимістичних. Так, в рубриці “На флоті” газета “Речь” опублікувала матеріал, де стверджувалось, що

“Чорноморський флот був і залишається вірним Тимчасовому уряду – єдиній верхній владі в Росії”.¹⁶ Разом з тим появляються статті і замітки під назвами “Анархія”, “Брат на брата”, “Підбурювання у військах”, в яких приводяться приклади “розпаду” в армії і на флоті, в тому числі створення українських військових частин. Аналізуючи події на Південно-Західному фронті, “Речь” поряд публікує наказ головнокомандуючого фронтом зі словами “єдності” во ім’я “спасіння Батьківщини”.¹⁷

29 липня Мала Рада затвердила “Статут Генерального секретаріату” – першу, за визначенням М.Грушевського, Конституцію України. Відповідно до цього Статуту вищим органом управління в Україні став Генеральний Секретаріат Центральної Ради. Але цей Статут діяв недовго. Після чергового раунду переговорів з петроградським урядом Статут перетворився на Інструкцію Тимчасового уряду Генеральному Секретаріату, яка суттєво обмежувала повноваження українського уряду. Цю Інструкцію зразу ж опублікувала газета “Речь”, яка в коментар до неї побажала, щоб Інструкція виконувалась “з найменшими втратами для інтересів і гідності Росії”.¹⁸

В останній місяць перед Жовтневим збройним повстанням в Петрограді кадетська преса посилює критику своїх політичних противників, зокрема провідних політиків України. Ототожнюючи більшовиків з лідерами Центральної Ради, “Речь” писала: “Невже уряд не прийме найбільш рішучих заходів проти українського більшовизму? М.С.Грушевському потрібно було б бути в даний момент не в Росії, а в Австрії”.¹⁹ В кадетських колах враховувалась і та обставина, що керівники Центральної Ради, виходячи з етнічної спорідненості кубанців і українців, будуть шукати шляхи для зміцнення зв’язків з лідерами Кубанської Ради. Тому слід розглянути матеріали газети “Речь”, в яких ставиться політична мета посварити Кубань і Україну. Прикладом може бути стаття “Діяльність Кубанської ради”, в якій зокрема говорилось: “В той час, як перша (Центральна Рада – Ю.С.) керована Винниченком і Грушевським, робить все, що може, на шкоду Росії, кубанська рада чесно і розумно піклується про інтереси всієї Росії”.²⁰

Напередодні Жовтневого повстання газета “Речь” до об’єкту своєї критики долучає і Тимчасовий уряд. Але така позиція не спасла її з приходом більшовиків до влади. Політика Раднаркому на чолі з В.Леніним по відношенню до преси базувалася на теоретичних положеннях вождів більшовицької партії та існуючій ліворадикальній політичній традиції. 27 жовтня Раднарком прийняв декрет про пресу. В ньому були сформульовані заходи, що мали силу революційного закону. Згідно з декретом відкрито ворожі новій владі друковані органи повинні бути закриті.²¹ В перспективі положення цього закону вирішували долю не лише кадетської, а й соціалістичної небільшовицької преси. Останній номер центрального друкованого органу кадетів під назвою “Речь” вийшов 26 жовтня 1917 р. В опублікованому в ньому зверненні “Від Тимчасового уряду” говорилося:

“Уряд може передати владу Установчим зборам, а тому вирішив не здаватися і передати себе під захист народу і армії... Нехай армія і народ дадуть відповідь на безвідповідальну спробу більшовиків підняти повстання в тилу”.²² Аналіз цього звернення свідчить про втрату історичної перспективи тогочасних конституційних демократів, а також політичної проникливості. А в історії періодичної преси починався якісно новий період.

Таким чином, джерелознавчий огляд провідного друкованого органу кадетів – газети “Речь” показує, що після повалення монархії буржуазно-ліберальна преса зайняла правий фланг на арені політичної боротьби з національного питання. Газети цього напрямку притримувались великодержавної, шовіністичної орієнтації в українському питанні, але нерідко орнаментували свою позицію демократичними гаслами. При вивченні консервативно-охоронної ідеології 1917 року доцільно широко використовувати матеріали кадетської преси. Слід враховувати, що публікації газети “Речь” були ідейно-політичним орієнтиром для всієї прокадетської преси в Україні, яка в той же час намагалася часто вдаватися до більшої толерантності в національному питанні. Для всебічного вивчення революційних подій в Україні надзвичайно важливим є використання матеріалів загальноросійської періодичної преси.

ПРИМІТКИ:

1. Державний архів Російської федерації (ДАРФ), ф.253, оп.3, спр.171, л.27-28.
2. Див.: *К вопросу о распространении. Справка. //Красная печать, 1924, № 28-29, с.29.*
3. Милоков П.Н. *Воспоминания. М., 1991, с.481.*
4. “Речь”, 1917, 9 березня.
5. Винниченко В. *Відродження нації. Частина I. Київ-Відень, 1920, с.153.*
6. “Речь”, 1917, 8 квітня.
7. “Речь”, 1917, 28 квітня.
8. “Речь”, 1917, 2 травня.
9. *Революционное движение в России в мае-июне 1917 г. Июньская демонстрация. М., 1959, с.334.*
10. Див.: *Думова Н.Г. Кадетская партия в период первой мировой войны и февральской революции. М., 1988, с.139.*
11. “Речь”, 1917, 14 червня.
12. “Русская свобода”, 1917, № 10-11, 28 червня.
13. “Речь”, 1917, 9 липня.
14. “Речь”, 1917, 8 серпня.
15. Грушевський М. *Хто такі українці і чого вони хочуть. К., 1991, с.29.*
16. “Речь”, 1917, 3 вересня.
17. “Речь”, 1917, 10 жовтня.
18. “Речь”, 1917, 6 серпня.
19. “Речь”, 1917, 18 жовтня.
20. “Речь”, 1917, 19 жовтня.
21. Див.: *Декреты Советской власти. М., 1957, т.1, с.24-25.*
22. “Речь”, 1917, 26 жовтня.